

19.41.07

Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-7174-2025-151-2-84-94>

Отандық БАҚ-тың технологиялық және саяси факторлары

Б.Қ. Қапасова^{1*}, С.Т. Елікпаев¹, Н. Қуантаев²

¹Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан

²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: *kapasova1970@mail.ru, serik.elikbay@mail.ru, kuantaiuly@mail.ru)

Аңдатпа. Мақала саяси журналистикаға ықпал етуші технологиялық және саяси факторларды талдауға арналған. Мақалада қазіргі қазақ саяси журналистиканың алғашқы бастау көздері «Айқап» журналы мен «Қазақ» газетінің жарыққа шығуының өзі қоғамдық ортаға сауатты ақпаратты тарату, саяси сауатын арттыру негізінде ел санасына әсер ету мақсатынан туғандығын негізге ала отырып, бүгінгі журналистикадағы саяси бағыттағы материалдармен жұмыстың теориялық мәселесі талданады. Мақсатымыз – қазіргі БАҚ-тағы саяси материалдарға ықпал ететін технологиялық және саяси факторлардың теориялық негіздерін айқындау. Мақалада зерттелген теориялық тұжырымдарды қазақ БАҚ-тарындағы саяси материалдарды талдауда қолдануға, осы саладағы дайындалатын ғылыми-зерттеу еңбектерінде болады. Мақалада салыстыру, талдау, шолу, жинақтау әдіс-тәсілдері қолданылды. Бұнда қазіргі саяси журналистикаға әсер ететін технологиялық және саяси факторлар туралы талдау берілді. Осы талдауларды теориялық тұжырым ретінде ал отырып, қазақ тіліндегі бұқаралық-ақпарат құралдарындағы саяси материалдарға талдау жасауға, қоғамдық ортаның саяси материалдарды қабылдау деңгейлеріне, ықпал етуші факторлардың орнын анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеу құндылығы – саяси журналистиканың негізгі мақсаты қоғамдық ортаның саяси сауатын көтеру, халықтың өзінің болашағына деген жауапкершілігін арттыру, бұқаралық-ақпарат құралдары материалдарымен жұмыс істеудің технологияларына дағдыландыруға бағыттайтын ой-тұжырымдар берілуімен құнды. Берілген теориялық талдаулар саяси журналистиканың теориялық нысаны болатын ықпал етуші факторлар жайындағы кең көлемдегі зерттеулерге ұласады.

Түйін сөздер: саяси журналистика, ықпал етуші факторлар, технологиялық, саяси, қоғам, сана, таным

Кіріспе

Бүгінгі әлем – тез өзгертін, жылдам дамитын кеңістік. Қоғам өзгерістерін жеткізуде ақпараттар құралдар көзі де молайды. Бұған дейінгі дәстүрлі ақпарат құралдарындағы ақпараттар мен жаңалықтарды халықтың сол қалпында қабылдауы мен түсінуі қазіргі кезең үшін жарамсыз. Өзгермелі қоғамдағы талдауды қажет ететін мәселелер қатарында саяси жаңалықтар мен ақпараттар кіреді. Саяси жаңалықтар мн ақпараттарды талдаудың қазіргі журналистикада қалыптасқан әдістері мен тәсілдері, жариялау тетіктері де жасалмаған. Технологиялық мүмкіндіктердің өзі де осы мазмұндағы ақпараттарды жариялауда біржақты мазмұнды ескереді. Бұның себептерін зерттеушілер көптеген тетіктерден іздестіреді. Бірде технологиялық дамудан, енді бірі саяси сана, ендігі бірі БАҚ-тың иелік етушілері мен ұсынушыларына да қатысты деген пікірді береді. Осы тұрғыдан келгенде, қазақ журналистикасы үшін қажетті салалардың бірі саяси журналистикадағы қалыптасқан концепциялардың, дәстүрлердің болмауы да әлеуметтік ортамен байланысты әлсіретеді. Әлеуметтік ортаға қажет ақпараттарды таратудағы журналистиканың технологиялық мүмкіндіктері, саяси және экономикалық мүмкіндіктері қазіргі кезеңде ақпараттың біржақтылығын жасауға ықпал етеді. Сондықтан да саяси журналистикада көпшілікпен байланыстағы ықпал ету факторларын қарастырудың маңызы зор.

Қазақ журналистикасындағы теориялық жағынан зерттеуді қажет ететін сала – саяси журналистика. Әлемдік БАҚ-та журналистика қоғамдық пікірлер негізінде саясатқа ықпал ете алады, ал қазіргі қазақ журналистикасында бұл қызметтен гөрі журналистикаға ықпал етуші факторлар қызметі айқын байқалады.

Ақпараттық технологияның дамуы көпшіліктің кез келген ақпараттарға қолжетімділігін қамтамасыз етіп отыр. Бірақ осы тұрғыдан алғанда, ол ақпараттардың шындықпен байланысы, дерек көздерінің дәлдігі т.б. мәселелерді қарастыруда саяси журналистиканың алдына бірнеше міндеттер қояды.

Саяси журналистиканың нысаны мен оны талдаушылар ортасы, екінші тараптың саяси мәселелерді шешуге ықпалы, қоғамдағы саяси жағдайлардың резонанс тудыру т.б. мәселелер қазіргі ақпараттық-технология кезеңінде қалыпты жағдайларға айналды. Қоғамдық пікірдің ықпалы, саяси жағдайларды реттеудегі саяси күштер мен бұқаралық-ақпараттық құралдар әсерін зерттеу мен оның басты тетіктерін айқындаудың маңыздылығы да арта түседі.

Қоғамның өзі – қарым-қатынастан тұратын жүйе. Осы қоғамдық ортаның бағыт-бағдарын айқындуда саясаттың орны ерекше. Оны коммуникацияға сала отырып, талдауды ұйымдастырушылық қызметтен бастап, саяси журналистика даму жолдарын, өрістеуін, болжамды нәтижелерін және нақты түпкі деректерін ұсынушы ретіндегі қызметі кең көлемде жүргізіледі. Дегенмен саяси шолушы, саяси бағдарлаушы, саяси болжам жасаушы, саяси түсіндіруші, саяси таратушы т.б. қызметтерін атқаруда қазақ журналистикасының әлі де көп мәселелерді шешу қажеттігі байқалады. Біз бұл мақалада саяси журналистикаға ықпал ету факторларын талдай отырып, журналистің осы бағыттағы қызметтерін, біліктілігін анықтаудың маңыздылығын ашқымыз келеді.

Саяси журналистиканың өзі де – тек қана бір сала негізінде нысанын белгілеу, мақсат-міндеттерін анықтау, басты ұстанымдарын көрсету т.б. қажетті бөліктерін талдап, дәлдеп ашуға қиындық келтіретін сала. Себебі саяси журналистиканы бір ғана журналистика аясында айқындап, талдап шешу мүмкін емес. Журналистиканың өзге салалары сияқты оның тұтас қоғамдық-гуманитарлық ғылым салаларымен сабақтастыра, салыстыра, кей жағдайда солармен даму заңдылықтары мен теориялық негіздерін басшылыққа ала отырып, анықтауды талап етеді.

Саяси журналистиканың негізгі мәселелері әлеуметтік журналистика, халықаралық журналистика, экономикалық журналистика, ұлттық журналистика сияқты өз ішіндегі жіктеулерді де, экономика, саясат, әлеуметтану, құқықтану т.б. мәселелерін ескерусіз шешілмейді. Қазіргі журналистиканың өзі де әмбебаптық қызметін тек қоғамдық-гуманитарлық саламен ғана емес, ақпараттық-технологиямен, жаратылыстану ғылымдары салалары дамуымен де шешуді қажет ететіндігін назарға алсақ, саяси журналистика толығымен жан-жақты зерттеулерден тұрады. Сонымен бірге оның зерттеу аясы мен материалдарының көлемі де ұлғайып келеді.

Әдебиеттерге шолу

Журналистиканың аса маңызды салаларының бірі ретінде саяси журналистика жөніндегі зерттеу Р. Даль, Н. Луман, Г. Лассвель, Ю. Хаббермас, Х. Арентт еңбектерінде бар. Аталған зерттеулерде саясаттың қоғаммен байланысы, таратылуы мен ұсынылуы, ақпарат ретінде берілуінің ерекшеліктеріне теориялық талдау жасалады. Америкалық және Еуропа ғалымдарының бұл зерттеулері қазіргі саяси журналистикада ескерілетін ой-пікірлер қатарында екені белгілі. Дегенмен әрбір мемлекеттің өзінің саяси бағыты, бұқаралық-ақпарат құралдарының қалыптасу жолы мен мәдениеті, ақпаратты қабылдаушы, талдаушы кеңістіктері әр түрлі екендігін ескеретін болсақ, қазақ журналистикасы өз алдына жеке сала ретінде зерттелуі қажет екендігін айқындайды.

Саяси журналистиканы зерттеуде әлемдік саясаттанушылар, философтар Тоффлер, МакКуэйль, Кухн зерттеулері бар. Бұның ішінде Тоффлер әлемнің дамуының жаңа бағыттарын айқындай отырып, ақпаратпен жұмыс істеудің, деректерді негізге ала білудің маңызын ескертеді. Сонымен бірге Маккуэйльдің журналистика үшін маңызды пікірі жаңа технологиялық мүмкіндіктердің ақпаратты өңдеу мен түзетудегі қызметтеріне қатысты айтылады. Сонымен бірге Кухн Батыс Еуропа елдеріндегі саяси журналистиканың дамуын зерттеуде бұқаралық-ақпарат құралдарының ішінде онлайн мүмкіндіктерінің алға шығып бара жатқандығын көрсетеді. Бұл жағдай 2014 жылы Батыс Еуропа елдеріне тән болса, қазір қазақ қоғамы үшін де шартты жағдайлардың біріне айналды.

Саяси журналистиканы қарастырған еңбектер қатарында көлемдісі – С. Г. Корконосенко редакция басшылығымен жарық көрген еңбекте саяси журналистика БАҚ-тағы басым бағыттар ретінде талданады. Біз қазақ журналистикасындағы саяси талдаулар деген тұста Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынұлы, М. Сералиннен басталған алғашқы жолды аламыз. Ұлттық журналистикадағы алғашқы басылымдардағы мақалалардың бағыты

мен мазмұны, деректерді, ақпараттарды ұсыну стилі, жанрын үлгі ете отырып, қазақ журналистикасындағы саяси тақырыптағы материалдарды басуды үйренуді қолға алудың қажеттігін көрсетеміз.

Материалдар мен әдістер

Саяси журналистика туралы теориялық зерттеулерде бірнеше ортақтық бар. Бұнда саяси журналистиканың өзгермелілігі айтылады. Саяси матареиалдар күнделікті өзгереді, жаңарады. Барлық бұқаралық-ақпарат құралдарының ақпараттары мен жаңалықтары сияқты тың материалдармен толығады.

Біз зерттеуімізде саяси журналистиканың осы өзгеруіне ықпал ететін факторлардың белгілерін ашқымыз келді. Көпшілік орны мен ықпал етуші факторлар ретінде:

- ұлттық таным, сана факторы;
- технологиялық факторлар;
- саяси факторлар;
- экономикалық факторлар деп алынды.

Қоғамдағы саяси материалдарды ақпарат құралдарына берудің қалыптасқан үлгісі сақталған. Көбіне-көп материалдарда жағымды жақтары, саяси биліктің халықпен бірлесе жасалған бағдарламалары мен бағыттарының, ел дамуына, өркендеуіне қатысты нәтижелі істер атқарғанының дәлелдері беріледі. Кеңестік кезеңдегі саяси жаңалықтардың газет беттерінде бірінші бетте, радио, теледидар жаңалықтарында алдымен айтылуы жағымды позитивті белгілерімен де байланыстырылатын. Осы үрдіс қазіргі дәстүрлі БАҚ-та әлі де сақталған. Бұл жаңалықтар мен ақпараттарды берудің үлгілері мен концепциясы ескіргенімен әдістер әлі де сақталған. Ақпараттық технологиялар кезеңінде қоғамның келесі бір ерекшеліктері жастар арасында саяси мәселелерге қызығушылардың да қатарының аздығы байқалады. Сонымен бірге саяси жаңалықтарды жастар көп қызығып қарай бермейді. Саяси ақпараттарды қадағалайтындар – 50 жастан жоғарылар. Бұл жастағылардың өздері де дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарынан да заманауи технологияны қолдануға көшкен. Сондықтан да саяси материалдардың мазмұнын жеткізу мен талдауда журналистикада саяси біліктілік, білім мен қажыр-қайрат керек екені анық.

Мақалада қазақ тіліндегі саяси материалдарға талдау жасау міндеті қойылмайды. Біз қазіргі әлемдік журналистикадағы саяси материалдарға ықпал ету факторлары туралы зерттеулер негізінде қазақ журналистикасы үшін қажетті саланың міндеттерін белгілеу, бағыттарды анықтаудың қажеттігіне назар аудартамыз. Соның ішінде ұлттық фактор, технологиялық, саяси факторлар талданады. Мақалада талдау, салыстыру, жіктеу, шолу, жинақтау әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Қазақ журналистикасының өзінің бастауында саяси журналистика тұрғанымен кейінгі кеңестік кезеңде қазақ журналистикасында саяси саланы зерттеу, ол салаға қатысты

теориялық мәселелермен шұғылдану мүмкіндігі болмағандықтан да, тәуелсіздіктен кейінгі жылдардан бастап саяси журналистиканың нысанын белгілеу мен оның мақсат-міндеттерін анықтау, мазмұнын айқындаудың қажеттілігі байқалып келеді.

Саясат – журналистикадағы ең негізгі нысандардың бірі. Қазіргі биліктің орталықтандырылған жүйелік институттары қалыптасып, барлық саланы тікелей бақылау мен міндеттерін атқаруды басқаруды өз қолына алған кезде саяси журналистика өзге салаларды талдау үшін де маңызды болады. Сондықтан да XIX ғасырдың соңы мен XX ғасыр басындағы қазақ оқығандарының саяси көзқарасының жаңа сипатқа көтерілуіне әсер еткен ортаның бірі – басылымдар еді. Ғалым М. Қойгелдиев Ә. Бөкейхановтың алғашқы қызмет атқарған орындарының бірі Омбыдағы «Степной Край» газетінің құрамында халықшылар мен марксистерден тұрғандығын жазады [1. 10] [11]. Ә. Бөкейхановтың саяси көзқарасы мен ел еркіндігі жолындағы күресте таңдаған құралы да баспасөз болды. «Патшалық отарлау аппараты өзіне қызметке даярлаған түрлі мамандық иелері арасынан шыққан қазақ зиялылары елде жаңа сипат, жаңа өрлеу ала бастаған ұлттық қозғалысқа саналылық, ұйымдасқан сипат беру жолдары қарастырды. Осы бағытта газет шығару, күреске шақыратын кітаптар бастырып тарату, көкейкесті қоғамдық-саяси талаптарқойған петициялар ұйымдастыру сияқты бұрын қазақ тарихында болмаған саяси күрес құралдарын игере бастады [1. 12].

XX ғасыр басындағы қазақ зиялылары саяси еркіндіктің, халықтың саяси көзқарасының басты шарты білімді игеру, ғылымды білу, мәдениетті көтеру екенін ұқтыруды мақсат етті. «Дүниеде теңге теңдік, кемге кемдік, азды көпке теңгеретін ғылым мен өнерді, елсізді елдіге теңгеретін, жоқты барға теңгеретін ғылым мен өнерді керек қылатын қазақ аз. Теңдікке қолы қалай жетсін! Қатерлі жерде қаперсіз отырдық. Өзімізге өкпелесек, өзгеге өкпелер бет жоқ» [2. 49], – дейді А. Байтұрсынұлы.

Журналды шығарушы М. Сералин 1912 жылдың № 1 санындағы өткен бір жылға шолу мақаласында 1911 жылы ең көп талқыланған мәселе жер, партия, оқу туралы болғанын айтады [2. 93]. Бұл сол кездегі халық үшін ең басты саяси мәселелер болатын. Журнал бетінде жер саясаты, ел ішіндегі партия, оқу саясаты – өзекті мәселелер ретінде талқыланып, кей жағдайда өз нәтижелерін де берді.

Саяси журналистиканың басты факторларына ұлтты аламыз. Ұлт мәселесі – ұлт саясаты қазақ халқы үшін қашан да өзектілігімен бірге елдің бірлігін территориялық тұтастығын сақтаудың негізі. Саяси журналистикадағы ұлттық фактор елдің менталитетін ескеру, дәстүр мен танымдық құндылықтарын қорғай отырып жүргізілгенде ғана шешілетіндігін қазақ баспасөзі тарихы дәлелдейді. Сондықтан да саяси күрес құралы болған «Қазақ» газетінде ұлттық бостандыққа жеткізудің құралы ғана емес, сол жолдағы қызметті атқарушы етіп газетті ұсынады. Газет ұлтты саяси күреске ұйымдастыратын, басшылық жасайтын орталық қызметін атқарды. Бұған дәлел газеттің қоғамдық-саяси бағытты таңдауымен де түсіндіруге болады. «Қазақтың» бірінші санында газеттің қызметін айта келіп: Дүниеде не болып жатқанын көру жоқ, не сөйленіп жатқанын есту жоқ, өз пікірін айту жоқ. Бүтін дүние жүзіндегі халықтар телеграмм, телефон, пошталардың арқасында бір-бірімен хабарласып, бір үйдегі адамдардай сөйлесіп отыр. Дүниеде болып жатқан істер, сөйленіп жатқан сөздер – кімге пайдалы? Кімге заралы екендігін күні бұрын біліп, пайдалы болса, шаттанып, зарарлысынан сақтанып тұрады» [3. 10].

«Қазақ» газеті халықтың саяси сауатының негізін бастайды. Газет бетіндегі әлемнің жаңалықтарынан, ел ішіндегі істерден хабардар болу, оны талдаудың пайдасы келешек қиындықтардан сақтану, алдын-ала қорғану екенін айтады. Бұл ұлттың саналық білімін баспасөзбен жетілдіріп, сонымен қаруланып жұрт өзі саяси істерді талдауға үйретуден басталғандығын байқатады. Алаш зиялылары халықтың саяси көзқарасын қалыптастырып, саяси талдауға үйренуге шақырады. Саясаттағы басты мәселе – өз мүдденді қорғау. Халықта өз мүддесін қорғауды үйренуі үшін ақпараттарды білуі керек, күнделікті істерді, жаңалықтарды естуі керек деген пікірдің өзі де саяси журналистикадағы қажетті факторлар әрбір ұлттың ерекшелігін ұстану қажеттігін айғақтайды. Кейбір елдер үшін саяси журналистикада ұлттық менталитет факторын ескеру шарт болмауы да мүмкін. Оған дәлел Е. Воинова мен Э. Полетаевтың осы тақырыпқа арналған әдістемелік құралында саяси журналистиканың коммуникациялық факторларына:

- технологиялық факторлар;
- саяси факторлар;
- экономикалық факторлар алынады [4. 11-17].

Өзгерістердің жылдамдығын көптеген факторлармен анықтауға болады. Солардың ішінде халық санының өсуі, жас пен кәрілердің ара қатынасының айырмашылығы, урбанизация т.б. Бірақ осының бәрінің басты себепкері – технология [5. 467].

Технологиялық факторлар саяси ақпараттарды жылдам жеткізуге, тез таратуға да ықпал етеді. Бірақ бұл ретте, зерттеушілердің көпшілігі саяси ақпаратты өңдеу мен қайта таратудағы технологиялық факторларды көп айтады. Саяси институттар мен партиялар, қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер тарапынан жасалатын технологиялық өзгертулер мен өзгерістер ақпараттар мен жаңалықтарға жаңа мазмұн беруі немесе оның бағытын ауыстыруы да мүмкін.

Технологиялық факторлардың келесі бір қызметі ақпараттар ағыны қабылдаушыларды шатастыруы да мүмкін. Сондықтан да саяси партиялар мен саяси ұйымдар неғұрлым өз қызметтерін күшейткен сайын ақпараттар да көбейеді. Осының әсерінен қоғамға таңдау да қиынға түседі. Әлеуметтік желі арқылы келетін ақпараттар ағыны әртүрлі жағдайда қоғамдық ортаның көңіл-күйі сезіміне әсер еткен кейбір жеке адамдар пікірінің нақтылы деректерден де өтімді болып кететіндігін көрсетеді. Кей тұстарда нақтылы деректің өзі құнсыз болып, қоғамға «post-truth» – пост-шындық, прайминг, фрейминг әдістері туралы кең зерттеулер жасалды [6. 67-68].

Журналистиканы зерттеуші Д. МакКуэйл бұқаралық ақпарат құралдары әлемдегі технологиялық мүмкіндіктер мазмұны әлдеқайда қоғам үшін әлеуетті ақпараттарды, деректерді өңдеу технологияның қажетті қызметі болатындығын айтады [7. 14]. Қазіргі саяси журналистикада басым бағыттардың бірі – қажетті ақпараттарды жаңа, алғашқы қалпында ала алу, оның нақтылығын тексеру және өңделген дерек пе, әлде бастапқы негіз сақталған ба, бұны да тексеру міндеті туындайтындығымен де аса күрделі сала болып шығады.

Саяси журналистиканың өзінің басты мақсаты – ұлттың еркіндігі пен бостандығы, тәуелсіздігі үшін ұлттың саяси санасын қалыптастыруға қажет ортаның жасалуына ықпал ету. Осы мақсаттарды жүзеге асыруда қазақ журналистикасының алар орны ерекше болуға тиісті. Өкінішке орай, бүгінгі күн биігіндегі әр түрлі саяси сұрақтарға,

ел ішіндегі өзгерістер мен жақын және алыс елдердегі әр түрлі саяси тиктоникалық құбылыстар, дүмпулер, оқиғаларға түсіндіру мен шешімдер ұсыну саяси журналистика міндеті болмақ.

Саяси журналистиканы журналистикадағы саясат деп те алады, сонымен бірге оны журналистиканың бағыты, саясаттанудың құралы деген пікірлерде бар. «Саяси журналистика – журналистиканың бағыттарының бірі, әрі саясаттану құралдарының да бірі болады» [8. 2]. Баспасөз бен саясаттың арасындағы өзара байланыс саяси жағдайларды жариялау, қоғамға таратудан басталады. Саяси журналистиканың тақырыбы мен материалдары өзге баспасөз материалдарынан өзгеше болады. Бұл өз кезегінде бұқаралық ақпарат құралдарының түрлерінде әр түрлі үлгіде жариялануы да мүмкін. Мысалы, дәстүрлі БАҚ түрлерінде қалыптасқан қатаң журналистік этика және құқықтық заң талаптары сақталса, әлеуметтік желі арқылы немесе жекелеген электронды құралдарда белгілі топтар мен автордың мүддесіне қарай жығылуы да мүмкін. Саяси журналистикадағы технологиялық факторлар саяси журналистиканың стилі мен жазылу мәнерін, ақпараттың дерек көздерін, жанрын т.б. талаптарын сақтауы керек. Саяси журналистиканың өз аудиториясы бар. Оның құрамы мен тапсырыстары, талаптары, кері өтінімдері теориялық және қолданбалы-тәжірибелік талдаудан да өткізеді.

С.Г. Корконосенко саяси журналистиканың теориясын саясаттану, әлеуметтік журналистика және коммуникация теориясы және басқа ғылымдар тоғысынан алады. Саяси журналистиканы журналистиканың саясаттануымен салыстырады. Журналистиканың саясаттануын саяси институттар, саяси сана, саяси өмір, саяси мәдениет, саяси коммуникация, саяси танымға таратады [9. 14-15]. Саяси журналистикадағы көпшілікке ықпал ету факторларына саяси технологиялар арқылы қолданылатын әдістер мен тәсілдер кіреді. Бұл істі жүргізудің алгоритмі мен субъектіге бағытталған міндетті шешудің тиімді, оңтайлы әдіс-тәсілдерін қолдануға да байланысты. Бұл ретте, саяси кеңесшілер, билік пен басқару органдары, PR, т.б. қосу тәсілдері де жүруі мүмкін. Сондықтан да саяси журналистикадағы факторларды анықтауда алғашқы дерек көздерімен жұмыс, ақпараттың жаңашылдығы, гипер-жылдамдық, ақпараттық ағын, резонанс та ескеріледі.

Қазіргі саяси журналистикадағы мазмұн концепцияларды талдау кезінде келесі пікірлерді қалыптастыруға ықпал ететіндігін айтады. Зерттеушінің айтуынша, қазіргі батыс елдеріндегі саяси журналистика:

- саясаттың стратегиялық ойын екенін;
- тікелей жаңалықтармен салыстырылатын интерпретация;
- БАҚ конфликті пен негативінің қалыптасуы;

– саяси және партиялық пен біржақтылығын көрсетеді. Саяси журналистика саясаттың ықпалы мен партияның алалаушылығынан шыға алмайды деп жазады [10]. Саяси журналистиканың дамуы мен оның қоғамдағы қызметінің таратылуы сол елдегі саяси тұрақтылықпен тығыз байланысты деген пікірді де айтады. Мысалы Батыс Еуропа елдерінің саяси журналистикасына талдау жасаушылар Франция мен Біріккен Корольдікте (Ұлыбританияда) саяси журналистика БАҚ-та еркін қызмет етеді, себебі оларда саясат та тұрақты деген пікірді айтады.

Қорытынды

Бүгінгі күнде жастардың ішінде саяси тақырыптарға қызығушылық белсенді емес. Өзіміз зерттеген 105 студент ішінде шамамен 5 пайыз ғана жан саяси тақырыпқа қызығады. Респонденттердің орта жасы 23. Сол бес пайыздың 90 пайызы ер балалар. Есесіне 90 пайыз студент «Салтанат ісін» біледі. Демек өз ортамызда «бейсаяси» ұрпақ өсіп келеді. Бұған негізгі себеп Қазақстанның әлемдік саяси ортадағы бейтараптық, көпвекторлық бағыты болса керек.

Қоғамдық ортаның күрделілігі ақпараттық технологиялардың қызметінің кең көлемімен де байланысты. Әлемдегі саяси ойындар мен стратегияларды ұғу, олардың мақсаттары мен бағыттарын болжау қиындап бара жатыр. Қаншалықты қиын болғанымен де, саяси ортамен байланыс болу керек. Сонымен бірге саяси ортамен шындыққа негізделген ортаны қалыптастырудың маңызды екені анық. Дегенмен саяси стратегияда бүтіндей шындық ақпаратты алудың қиын екені әлмисақтан белгілі. Технологиялық мүмкіндіктер бұл бағытта жолды, тәсілдің түрлерін көбейтіп берді. Қалай болғанда да, журналистика ақпаратты сауатты талдау мен нақты ақпаратты қоғамға жеткізу қызметін атқаруы тиіс. Сол себептен де, саяси журналистиканың теориялық негіздері мен ақпаратпен жұмыс істеу, технологиялық өңдеуді тексеру, деректерді салыстыру, шындықты ашудың бағыттарын табу т.б. мәселелер бойынша зерттеулер мен тәжірибелік істер, қолданбалы әдіс-тәсілдер жүйесін жасау қажеттілігі байқалады. Қазақ қоғамының саяси сауаттылығы, ұлттың сана-сезімінің ашықтығы мен танымының кеңдігі күнделікті алатын ақпараттарымен де байланысты. Ендеше жаңа кезеңдегі қазақ журналистикасы міндеттерінің бірі – саяси журналистика мәселелеріне қатысты зерттеулерді талап етеді.

Авторлардың қосқан үлесі

Қапасова Б.Қ. – материал жинап, мақала жазды.

Елікпаев С.Т. – мақаланы жинақтап, қорыттты.

Қуантайұлы Н. – мақаланың талапқа сай екенін тексерді, ой қосты.

Әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынов А. Қазақ өкпесі. Энциклопедия «Айқап». Бас редактор Р. Нұрғалиев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1995. – 367 б.
2. Сералин М. «Айқап» журналы № 1, 1912. Энциклопедия «Айқап». Бас редактор Р. Нұрғалиев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1995. – 367 б.
3. «Қазақ» газеті. Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1998. – 560 б.
4. Воинова Е., Полетаев Э. Саяси журналистика бойынша әдістемелік құрал. – Нұр-Сұлтан: «Құқықтық медиа орталығы», 2022. – 92 б.
5. Тоффлер Э. Шок будущего. – Москва: АСТ, 2002. – 557 с.

6. Попова О.В. Политика постправды и популизм. Под редак. – Санкт-Петербург: Скифия-принт, 2018. – 216 с.
7. МакКуэйл Д. Журналистика и общество. – Москва: МедиаМир, 2013. – 362 с.
8. Тулупов В. О политической журналистике. В журнале: Новое в массовой коммуникации. Воронеж: ВГУ. – 2016. – № 1. – 137 с.
9. Корконосенко С.Г. Политическая журналистика: учебник для бакалавриата и магистратуры. – Москва: Юрайт, 2015. – 319 с.
- 10 Jesper S. Political Journalism: The Most Sacred Part of Journalism Oxford Research Encyclopedia of Communication. – [Электрон. ресурс]. URL: <https://jesperstromback.org/wp-content/uploads/2020/11/strocc88mbacc88ck-shehata-2020> (қаралған күні: 23. 02. 2025)
11. Қойгелдиев М. Алаштың Әлихан Бөкейханов Ә. Шығармалар. – Алматы: Қазақстан, 1994. – 384 б.

Б.К. Қапасова¹, С.Т. Елікпаев¹, Н. Куантайұлы²

¹Торайғыров университет, Павлодар, Қазақстан

²Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Астана, Қазақстан

Технологические и политические факторы в отечественных СМИ

Аннотация. Статья посвящена анализу технологических и политических факторов, влияющих на политическую журналистику. В статье, исходя из того, что первые источники современной казахской политической журналистики – выход в свет журнала «Айқап» и газеты «Қазақ» – были направлены на распространение грамотной информации в общественной среде, повышение политической грамотности и влияние на общественное сознание, рассматриваются теоретические вопросы работы с материалами политической направленности в современной журналистике. Наша цель – определить теоретические основы технологических и политических факторов, влияющих на политические материалы в современных СМИ. Теоретические положения, исследованные в статье, могут быть использованы при анализе политических материалов в казахских СМИ, в научно-исследовательских работах в данной области. Здесь использовались методы сравнения, анализа, обзора и обобщения. В статье представлен анализ технологических и политических факторов, влияющих на современную политическую журналистику. Приняв этот анализ за теоретическую основу, можно провести анализ политических материалов в казахских средствах массовой информации, определить уровень восприятия политических материалов общественной средой и место влияющих факторов. Ценность исследования заключается в предоставлении идей и заключений, направленных на повышение политической грамотности общественной среды – основной цели политической журналистики, а также на формирование навыков работы с материалами СМИ. Представленные результаты теоретического анализа приведут к масштабным исследованиям факторов, влияющих на политическую журналистику как теоретический объект.

Ключевые слова: политическая журналистика, влияющие факторы, технологические, политические, общество, сознание, познание

B.K. Kapasova¹, S.T. Elikpaev¹, N. Kuantayev²

¹*Toraygyrov University, Pavlodar, Kazakhstan*

²*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

Technological and political factors in domestic media

Abstract. The article is devoted to the analysis of technological and political factors influencing political journalism. The article examines the theoretical issues of working with politically-oriented materials in modern journalism, based on the premise that the origins of modern Kazakh political journalism – the publication of the Aiqap magazine and the Qazaq newspaper – were born out of the goal to disseminate competent information, enhance political literacy, and influence public consciousness. Our goal is to identify the theoretical foundations of technological and political factors influencing political materials in modern media. The theoretical concepts explored in the article can be applied in analyzing political materials in Kazakh media and in preparing scientific research in this field. Comparison, analysis, review, and synthesis methods were used. The article presents an analysis of technological and political factors influencing modern political journalism. Taking these analyses as theoretical conclusions allows for analyzing political materials in Kazakh-language mass media, determining public perception levels, and identifying the role of influencing factors. The value of the research lies in the ideas and conclusions aimed at increasing the political literacy of the public, the main objective of political journalism, and in fostering skills in working with mass media materials. The presented theoretical analyses will lead to extensive studies on the influencing factors as theoretical objects of political journalism.

Keywords: political journalism, influencing factors, technological, political, society, consciousness, cognition

Reference

1. Baitursynov A. Kazak okpesi. / Jenciklopedija «Aikap» / Bas redaktor R. Nurgaliyev [Kazakh lungs. / In the Book: Encyclopedia «Aikap» / Editor in chief R. Nurgaliyev]. (Almaty, 1995, 367 p.) [in Kazakh]
2. Seralin M. «Aikap» zhurnaly № 1, 1912 /Jenciklopedija «Aikap»/ Bas redaktor [Journal «Aikap» No. 1, 1912 / in the Book: Encyclopedia «Aikap». Editor-in-chief R. Nurgaliyev]. (Almaty, 1995, 367 p.) [in Kazakh]
3. «Kazak» gazeti / Bas redaktor A. Nysanbaev. [Newspaper «Kazakh» / Editor-in-chief A. Nysanbayev]. (Almaty, 1998, 560 p.) [in Kazakh]
4. Voinova E., Poletaev E. Sajasi zhurnalistika bojnynsha adistemelik kural. [methodological manual on Political Journalism]. (Nur – Sultan, 2022, 92 p.) [in Russian]
5. Toffler Je. Shok budushhego. [The schok of the future]. (Moskva, 2002, 259 p.) [in Russian]
6. Popova O.V. Politika postpravdy i populizm. [Post-truth politics and populism. Edited by O.V. Popova]. (St. Petersburg, 2018, 216 p.) [in Russian]
7. McQuail D. Journalism and Society. (Moscow, 2013, 362 p.) [in Russian]
8. Tulupov V. O politicheskoy zhurnalistike // V zhurnale: Novoe v massovoy kommunikacii. Voronezh: VGU. [Sheepskin coats About political journalism // In the magazine: New in mass communication. Voronezh, VSU]. 1. 137(2016). [in Russian]

9. Korkonosenko S. G. Politicheskaja zhurnalistika: uchebnik dlja bakalavriata i magistratury. [Political journalism: teacher for Bachelor's and master's degrees]. (Moscow, 2015, 319 p.) [in Russian]

10 Jesper S. Political Journalism: The Most Sacred Part of Journalism Oxford Research Encyclopaedia of Communication. Available at: <https://jesperstromback.org/wp-content/uploads/2020/11/strocc88mbacc88ck-shehata-2020> (accessed at: 23. 02. 2025)

11. Koigeldiev M. Alashtyn Alihany / Bokejhanov A. Shygarmalar. [Alikhany Of Alash /In The Book: Bukeikhanov A. Works]. (Almaty, 1994, 384 p.) [in Kazakh]

Авторлар туралы мәлімет:

Қапасова Б.Қ. – филология ғылымдарының кандидаты, Торайғыров университеті, филология және журналистика кафедрасының профессоры, Павлодар, Қазақстан.

Елікпаев С.Т. – филология ғылымдарының кандидаты, Торайғыров университеті, филология және журналистика кафедрасының профессоры, Павлодар, Қазақстан.

Қуантаев Н. – филология ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті журналистика және әлеуметтік ғылымдар факультетінің деканы, Астана, Қазақстан.

Сведения об авторах:

Капасова Б.Қ. – кандидат филологических наук, профессор кафедры «Филология и журналистика», Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан.

Еликпаев С.Т. – кандидат филологических наук, профессор кафедры «Филология и журналистика», г. Павлодар, Казахстан.

Куантаев Н. – кандидат филологических наук, декан факультета журналистики и социальных наук, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Information about the authors:

Kapasova B.Q. – Candidate of Philological Sciences, Professor, Department of Philology and Journalism, Toraygyrov University, Pavlodar, Kazakhstan.

Elikpaev S.T. – Candidate of Philological Sciences, Professor, Department of Philology and Journalism, Toraygyrov University, Pavlodar, Kazakhstan.

Kuantayev N. – Candidate of Philological Sciences, Dean of the Faculty of Journalism and Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.